

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З АДИКТИВНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

FEATURES OF THE MOTIVATION SPHERE OF YOUTH STUDENTS WITH ADDICTIVE BEHAVIOR

У статті показано результати теоретичного аналізу й експериментального дослідження проблеми мотиваційної сфери студентської молоді зі схильністю до адиктивної поведінки. Подано деякі основні наукові підходи до визначення понять мотивації та адиктивної поведінки. Мотиваційну сферу визначено як основну рушійну силу будь-якої діяльності людини. Мотивація виступає як головний аспект навчання сучасної молоді.

Адиктивну поведінку визначено як таку, що характеризується непереборною потребою в зміні свого психічного стану за допомогою адиктивного агента. Адиктивний агент – це будь-яка речовина або діяльність, яка може викликати залежність. Такий вид поведінки може мати різні форми прояву, наприклад: зловживання психоактивними речовинами, такими як алкоголь, наркотики, тютюн, або це може бути залежність від комп'ютерних чи азартних ігор, соціальних мереж. Виявлено фактори, під впливом яких може формуватися адиктивна поведінка, а саме: біологічні, психологічні та соціальні.

Під час дослідження різних наукових праць проаналізовано мотивацію до навчання як один із аспектів мотиваційної сфери молодого покоління. Визначено фактори, від яких залежить мотивація студентів. Також виявлені деякі ключові ланки, які відіграють важливу роль саме в позитивній мотивації молоді до навчання та розвитку. Емпірична частина дослідження показала, що, незважаючи на відносно малий показник схильності до адиктивної поведінки в сучасній молоді, мотиваційна сфера, зокрема мотивація до навчання у ВНЗ, має все ж таки деяку відмінність від показників студентів без ризику залежної поведінки. У середньому виявлено дещо нижчі показники мотивації до навчання в групі респондентів із певною схильністю до адиктивної поведінки. Перспективами подальших досліджень є аналіз ціннісної сфери молоді з адиктивною поведінкою та розроблення психокорекційних програм адиктивної поведінки.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна сфера, студентська молодь, навчання, адикція, адиктивна поведінка.

This article presents the results of a theoretical analysis and experimental study of the motivational sphere of student youth with addictive behavior. Some of the main scientific approaches to defining the concepts of motivation and addictive behavior are presented. The motivational sphere is defined as the main driving force of any human activity. Motivation is the main aspect of the learning of modern youth.

Addictive behavior is defined as behavior that is characterized by an irresistible need to change one's mental state with the help of an addictive agent. An addictive agent is any substance or activity that can cause addiction. This type of behavior can have various forms of manifestation, for example: abuse of psychoactive substances such as alcohol, drugs, tobacco. Or it can be addiction to computer or gambling games, social networks. Factors that can influence the formation of addictive behavior have been identified, including biological, psychological, and social.

During the study of various scientific works, motivation to learn was analyzed as one of the aspects of the motivational sphere of the younger generation. The factors on which the motivation of students depends are determined. Some key links that play an important role in the positive motivation of young people to educate and develop have also been identified. The empirical part of the study showed that, despite the relatively low rate of susceptibility to addictive behavior in modern youth, the motivational sphere, including motivation to learn at university, still has some difference from the indicators of students without the risk of addictive behavior. On average, somewhat lower indicators of motivation to learn were found in the group of respondents with a certain susceptibility to addictive behavior. The prospects for further research are the analysis of the value sphere of youth with addictive behavior and the development of psychocorrectional programs for addictive behavior.

Key words: motivation, motivational sphere, student youth, education, addictive behavior, addiction.

УДК 159.943.7:316.612

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.56.19>

Сізов Д.Ю.

аспірант кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Саврасов М.В.

д.психол.н.,
професор кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Вступ із розкриттям актуальності проблеми дослідження. Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що сьогодні, за статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 5% усього населення планети страждають від тієї чи іншої форми залежності. Студентська молодь – це одна з груп, у якої ризик схильності до адиктивної поведінки особливо високий.

Адиктивна поведінка негативно впливає на всі сфери життя людини, у тому числі й на її мотиваційну сферу. У студентів з адиктивною поведінкою спостерігається зниження мотивації до навчання, роботи, творчості й інших видів діяльності. Це може призвести до про-

блем у навчанні, професійному становленні, особистому житті й соціальній адаптації.

Вивчення особливостей мотиваційної сфери студентської молоді з адиктивною поведінкою є важливим завданням, яке дає змогу розробити ефективні методи профілактики та реабілітації цієї категорії молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Мотивація – це ключова рушійна сила будь-якої діяльності особистості, вона є головним аспектом навчання молоді. Мотивацію досліджували в працях вітчизняних психологів Леонтьєва, Немова, Ільїна. Вони стверджують, що мотивація пояснює цілеспря-

мованість поведінки й організацію діяльності, спрямованої на досягнення цілей. У сучасній психології під мотиваційною сферою особистості розуміють стійку сукупність мотивів, які мають певну ієрархію та представляють спрямованість людини. Питання, пов'язані з мотивацією, активно розроблялися в останній третині ХХ століття. Уперше поняття «мотивація» використовує А. Шопенгауер. Пізніше це поняття широко починають уживати багато діячів у контексті пояснення поведінки людини [1].

Мотивація розглядається як психодинамічна система особистості, а мотив – як окрема змінна, яка може виконувати в цій системі спрямовувальну та спонукальну функції. До поняття мотивації включають такі аспекти, як потреби, спонукування, ідеали, інтереси, стимули, цінності, тобто всі чинники, що спонукають і регулюють діяльність людини. Мотивація особистості не закінчується тільки актуалізацією того чи іншого мотиву. Мотивація реалізує життєві відносини, регулює процеси розвитку та становлення особистості [2]. Учений С. У. Гончаренко в словнику наводить термін «мотив» як спонукальну причину дій, вчинків людини, спрямованих на задоволення тих чи інших потреб, тобто те, що штовхає особистість на дії [3].

Уважається, що найбільш вдале визначення слова «мотивація» дав О. Леонтьєв. На його думку, мотивація – це об'єктивована потреба, тобто бажання, бажання мати щось конкретне (диплом про вищу освіту, професію, іноземну мову тощо). Неопредметнена потреба ще не є мотивом, тому що вона не визначає характер діяльності й не має об'єкта, на який спрямована дія. У свою чергу, предмет виділяється лише тоді, коли хтось починає діяти.

Мотивація студентів до навчання – це складна проблема, яка не має однозначного трактування. Мотивація – це те, що змушує нас діяти. Вона залежить від багатьох факторів, зокрема від наших особистих особливостей, цінностей, цілей і потреб. Складність проблеми мотивації студентів до навчання зумовлена тим, що вона є багатобічна й залежить від різноманітних факторів. Ось деякі з них:

- Особистісні особливості студентів. Мотивація навчання залежить від таких особистісних характеристик, як інтелект, воля, емоційна стійкість, спрямованість особистості.

- Цілі та потреби студентів. Мотивація навчання визначається тими цілями, які ставить перед собою студент, і тими потребами, які він хоче задовольнити шляхом навчання.

- Вплив зовнішніх факторів. На мотивацію навчання впливають такі зовнішні фактори, як умови навчання, методи викладання, взаємодія з викладачами й однокурсниками.

Студенти мотивовані до навчання не тільки для того, щоб отримати хороші оцінки, а й для

того, щоб досягти успіху в майбутньому. Наприклад, вони хочуть отримати престижну роботу й реалізувати свій потенціал.

Як відомо, одним із головних завдань сучасного вчителя є формування в учнів постійної мотивації до навчання впродовж життя, сприяння їм у виборі кар'єри та становленні кваліфікованих експертів.

Деякі вчені вважають, що вивчення мотиваційних питань у навчально-пізнавальній діяльності у вищому навчальному закладі дає суб'єкту змогу дослідження зрозуміти багато аспектів внутрішнього життя студента: його інтереси, цінності й переконання, мотиви діяльності, що сприяють подальшому усвідомленню, становлять його професійну спрямованість, уміння, знання, навички [4].

Отже, до мотиваційних компонентів навчальної діяльності належать пізнавальні потреби, навчальна мотивація та навчальна значущість. На заняттях в учнів повинні виникати потреби в самовдосконаленні, самореалізації, самовираженні. У формуванні цієї потреби важливу роль відіграє співпраця між педагогом та учнями, між самими студентами, яка в навчальному процесі відбувається за допомогою діалогу [5].

Перш ніж експериментально розкрити проблему мотиваційної сфери студентської молоді з адиктивною поведінкою, треба теоретично дослідити сутність поняття «адикція» та вивчити його.

Термін «адикція» походить від психологічної залежності. Сьогодні в різних літературних джерелах існує багато визначень адиктивної поведінки. Американський дослідник Міллер вважає, що адиктивна поведінка – це вживання різних речовин, які можуть змінити психічний стан індивіда, до формування залежності [6]. Вітчизняні вчені вважають адиктивну поведінку формою деструктивної поведінки, яка характеризується прагненням змінити свій психічний стан шляхом уживання різноманітних психоактивних речовин з метою виходу з реальності.

Найрозповсюдженішими категоріями причин, що впливають на вживання наркотичних речовин молоддю, тим самим підвищуючи рівень адиктивізації поведінки, є соціально-економічні, конституційно-біологічні, соціальні, особистісно-психологічні. Соціально-економічні групи включають традиційні та глобальні причини. До глобальних причин належить інтеграція нашої країни в систему світового ринку й усі наслідки, що із цього випливають. Традиційні причини є лише для нашої країни, окремих регіонів, класів і груп людей. Прикладом можуть бути ті групи населення, весь побут яких зруйнований під час бойових дій на території їх проживання, що призвело до їх переходу до категорії біженців. До тради-

ційних причин можна зарахувати толерантність людей до таких явищ, як алкоголізм і куріння. На жаль, у нашому суспільстві існує безліч культурних стереотипів щодо вживання алкоголю. Це не є ознакою того, що кожен, хто вживає алкоголь або тютюн, стане наркоманом. Проте такі люди набагато частіше переживали цей перехід від толерантності до залежності, ніж особи з негативним ставленням до алкоголю й тютюнопаління. До причин біологічного характеру зазвичай зараховують спадкову обтяженість психічними чи наркологічними захворюваннями. Соціальні причини – це вплив на молодь сімейної обстановки, загальним соціального середовища, у тому числі величезний вплив засобів масової інформації та успішність або неуспішність адаптації людини в освітньому закладі. До причин індивідуально-психологічного характеру зазвичай зараховують:

- наслідування авторитетних однолітків;
- спроби нейтралізувати негативні емоційні переживання;
- прагнення відповідати значущій для молоді людини групі однолітків;
- аномальні риси особистості (гедонізм, авантюризм, збудливість, підвищена або занижена самооцінка, підвищена конформність, нестійкість характеру);
- «протестні» реакції, спрямовані проти старших (батьків, педагогів);
- підпорядкування тиску й погрозам [7].

Одними з найважливіших чинників сьогодні, які впливають на вживання молоддю психоактивних речовин, є нестабільна ситуація у світі, війна в країні, через це – бажання зняти напруження та піти від неприємних новин чи подій. Відмічається динаміка зростання розвитку наркоманії, токсикоманії, ігроманії та інших залежностей у молоді.

Метою емпіричного дослідження є вивчення мотиваційної сфери студентської молоді з адиктивною поведінкою. З огляду на об'єкт дослідження, а саме здобувачів вищої освіти, ми обрали такий аспект мотиваційної сфери особистості, як мотивація студентів до навчання. Вибіркою були студенти Горлівського інституту іноземних мов.

Перш ніж переходити до експериментальної частини, проаналізували теоретичні підходи дослідження мотиваційної сфери та адиктивної поведінки студентської спільноти. Наступним етапом була підготовка й пошук методик, які стосуються теми дослідження, після продіагностували респондентів і на завершальному етапі проаналізували отримані емпіричні результати.

Експериментальна частина відбувалася в індивідуальному та груповому форматі. Респондентам було представлено інформацію щодо мотиваційної сфери й адиктивної пове-

дінки. Під час ознайомлення з інформацією про мотиваційну сферу й адиктивну поведінку було запропоновано ставити питання, якщо такі виникають, і висловлювати свою точку зору. Тестування проходило у звичайній для досліджуваних атмосфері, оскільки відбувалося в онлайн-режимі, тобто кожен відповідав на запитання вдома, де йому нічого не заважало й було більш-менш зручно. Перед експериментальною частиною заздалегідь були заготовлені бланки для підібраних методик і розіслані студентам, при цьому також були пояснені цілі та завдання опитування. Згідно з метою й завданнями, які ми перед собою ставили, використали такі методики: «Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» І. А. Фурманова; «Мотивація до навчання у ВНЗ» Т. І. Ільїна.

Саме дослідження проходило у два етапи. На першому етапі ми використовували методику «Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» (І. А. Фурманов). Результати подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень схильності до залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин

Рівень схильності до залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин	Розподіл вибірки	
	кількість респондентів	у відсотках (%)
Ризик залежної поведінки відсутній	14	70
Середня ступінь прояву залежної поведінки	5	25
Виражені ознаки схильності до залежної поведінки	1	5

Пропонована методика діагностує схильність молоді до вживання психоактивних речовин. У цьому випадку робили спробу виявити досвід уживання алкоголю й наркотиків, оцінити частоту вживання й зробити висновок про ризик залежності.

Студентам була дана інструкція, яка передбачала прочитання тверджень, котрі стосуються їхнього життя, характеру, звичок, вони мали відповісти, чи правильне твердження стосовно них.

За результатами методики «Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» (І. А. Фурманов) отримано такі показники: для 14 респондентів ризик залежної поведінки був відсутній; 5 осіб мають середньо виражений ризик залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин; є одна людина з ознаками схильності до залежної поведінки.

Показники мотивації до навчання у вищому навчальному закладі

Шкали мотивації	Вибірка	Перша група респондентів (14 осіб)	Середній показник балів	Друга група респондентів (6 осіб)	Середній показник балів
Шкала «придбання знань»		11 респондентів – 10,8 бала	10,2 бала	5 респондентів – 9,2 бала	7 балів
		3 респонденти – 9,6 бала		1 респондент – 4,8 бала	
Шкала «оволодіння професією»		12 респондентів – 9 балів	7,5 бала	4 респонденти – 6 балів	5,5 бала
		2 респонденти – 6 балів		2 респонденти – 5 балів	
Шкала «отримання диплома»		12 респондентів – 6 балів	3,75 бала	5 респондентів – 2,5 бала	3,25 бала
		2 респонденти – 1,5 бала		1 респондент – 4 бала	

Для дослідження мотиваційної сфери молоді з адиктивною поведінкою ми поділили генеральну сукупність респондентів на дві вибірки: перша – студенти, у яких ризик залежної поведінки взагалі відсутній, цей показник становить 70% (14 осіб); друга – студенти, у яких середній ступінь прояву залежної поведінки або яскраво виражені ознаки схильності до залежного поведінки, це 30% (6 осіб).

На другому етапі дослідження проводили тест-опитувальник «Мотивація до навчання у ВНЗ» (Т. І. Ільїна). Результати методики подано в таблиці 2.

Під час створення цієї методики автор використовувала низку інших відомих методик. У ній є три шкали: «придбання знань» (прагнення придбання знань, допитливість); «оволодіння професією» (прагнення опанувати професійні знання та сформувані професійно важливі якості); «отримання диплома» (прагнення придбати диплом за формального засвоєння знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів під час складання іспитів і заліків). В опитувальник для маскування автор методики включила низку фонових тверджень, які надалі не обробляються.

За окремими показниками методики «Мотивація до навчання у ВНЗ» (Т. І. Ільїна) можна судити, що в цілому для всієї генеральної сукупності респондентів характерний адекватний вибір професії та задоволеність нею. Але нас цікавить різниця між середніми показниками двох груп вибірки. Отже, ми можемо сказати, що для першої групи вибірки, а саме студентів, у яких ризик залежної поведінки взагалі відсутній, середні показники вищі за другу групу – студентів, у яких середній ступінь прояву залежної поведінки або яскраво виражені ознаки схильності до залежної поведінки. Це свідчить про нижчу мотивацію до навчання

у ВНЗ студентської молоді з адиктивною поведінкою, незважаючи на шкали, які представлені в цій методиці: «придбання знань», «оволодіння професією» чи «отримання диплома».

Висновки. Під час дослідження особливостей мотиваційної сфери студентської молоді з адиктивною поведінкою виявлено, що така сфера діяльності сучасної молоді, як мотиваційна, а саме мотивація до навчання у ВНЗ, у студентів, у яких є схильність до адиктивної поведінки, вираженої в тією чи іншою мірою, була нижча, ніж у студентів, у яких адиктивна поведінка взагалі відсутня.

Перспективами подальших досліджень є аналіз ціннісної сфери молоді з адиктивною поведінкою та розроблення психокорекційних програм адиктивної поведінки, спрямованих на профілактику й допомогу в процесі розвитку особистості кожного окремого індивіда.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудріна Т.С. Діяльність, поведінка особистості: потребнісно-мотиваційна підсистема. *Психологія / за ред. Ю.Л. Трофімова*. 3-тє вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. С. 384–406.
2. Левченко Т.І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2011. 448 с.
3. Український педагогічний словник / уклад. С.У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
4. Михайличенко В.Є., Полянська В.В. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. Вип. 17 (70). С. 320–327.
5. Черняк Н.О. Формування мотивації студентів до навчання у ВНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. № 38–39. С. 388–393.
6. Завадська Л.А. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка. Луцьк, 1999. С. 105–111.